

# Jaloezie, afgunst en rivaliteit

Op zoek naar de meest elementaire omgangsvormen

Sander Bais  
Universiteit van Amsterdam

Voordracht bij manifestatie met gelijknamige titel in  
de Stadsschouwburg Amsterdam  
Februari 2002

*Over: Jaloezie → afgunst → rivaliteit → emoties → omgangsvormen → wisselwerking → ultieme interacties*

Jaloezie, afgunst en de gevolgen die dat vaak heeft, zijn in mijn ogen de natuurverschijnselen wiens betekenis het meest overschat worden. Menselijke emoties, we kunnen er niet genoeg van krijgen. We creëren onze eigen smartlappen, soaps, tabloids and Idols. We wentelen ons in het verdriet dat we elkaar aandoen, in elkanders machteloosheid. We wakkeren ongebreidelde competitie en concurrentie aan. Sport en oorlog strijden om de media eer. We delven diep in onze zwakten op zoek afhankelijkheid en ondergeschiktheid als ware het goud. We consumeren emotie op grote schaal, we zwelgen erin. We zitten altijd beter in andermans vel dan in ons eigen. Hoe voelt het om verliezer te zijn. Wie haat je het meest. Het spektakel van leven en laten leven vervult kennerlijk onze diepste behoeften. En als het dan nog maar Otello van Shakespeare ging. Nee dan liever Prinses Margarita, die in HP De Tijd maar liefst drie afleveringen nodig heeft om tante Trix een gigantische hak te zetten. Het zijn Emoties die de monarchie aan het wankelen brengen. De media, de talkshows, de oplagen en kijkcijfers worden behaald met het behendig lospeuteren van fikse porties onlustgevoelens. Niets is mooier dan een overdosis woede, angst en afgunst, om naar te kijken. Zelfs veel van de hedendaagse literatuur is verpieterd tot een collectie erbarmelijke IK-verhalen. Is dit geestelijke rijkdom of armoede? Zorg en onveiligheid waren niet voor niets de allesoverheersende thema's bij de afgelopen verkiezingen, waarmee we maandenlang, letterlijk doodgegooid en vermorzeld zijn. Onze eigen angsten en onzekerheden uitvergroot tot thema's van wereldbelang. Dat is toch prachtig. We kunnen er niet genoeg van krijgen: de Margriet, Libelle, Panorama, de Nieuwe Revue, Idols, Big Brother, in al hun smakeloze varianten; talkshows waar gasten met de emotionele billen bloot moeten, en waar tot overmaat van mediageilheid en inteelt, de presentatoren elkaar als gast uitnodigen. Hollywood, Bollywood, Krimpen aan de IJssel, dat alles op een Gooise Matras.....

Wat daarbij opvalt is dat inhoud taboe is. Inhoudt is moeilijk doen. Een Kunstitem kan soms nog net in het 8 uur journaal, maar wetenschap is onhaalbaar. Omgangsvormen, wat Jan Peter zegt over Wouter, en Neeltje over Louise Lise, Hoe voelt dat, wat doet het met jou. I'm OK, you are OK. Als hij maar gelukkig is. Not tomorrow but now. Snelgroeïende bergen van therapeutische literatuur over de roerselen van de menselijke ziel vormen het onomstotelijk bewijs van het feit dat zelfkennis te hoog gegrepen is. Vandaar die stapels volgestouwd met sappige case studies. Ik zie ik ziew wat jij niet ziet. De globalisering van de dorpsroddel. U hoort het al: Ik hoor hier niet thuis!

Ik heb de experts erop nageslagen: jaloezieën doe je met zijn drieën en afgunst is een slechts een tweepersoons kunst. Het verschil tussen jaloezie en afgunst lijkt een geliefd onderwerp van onderzoek. Wat begrijpen we ervan. Niets of eigenlijk alles. Ik ben maar een buitenstaander een verdwaald theoretisch fysicus en geen psycholoog. Dat is geen toeval: Hoe complexer het object van studie hoe oppervlakkiger de wetenschap. Hoe meer beschrijvend, hoe meer de interpretatie de feiten verdringt, hoe minder consensus, hoe meer schoolvorming, hoe meer stagnatie.

Jaloezie is de angst om te verliezen, die ander niet echt te kunnen bezitten. De onzekerheid of die ander er morgen nog is, en of die er nog hetzelfde voelt. Onze hang naar volstrekt controleerbare liefst statische situaties, waar zelfs de duivel en zijn mallemoer niets meer aan kan veranderen. Den vrouwe getrouwe: Tot in den doet.

Dieren zijn ook jaloers en afgunstig. Zebra's zijn het. Het konijn van mijn vriendin gaat op de kattenbak en de kat doet zijn behoeften bij voorkeur in het konijnenhok als ze de kans krijgen. Daar kan dan weer een leger dierenpsychiaters op promoveren. Moord en Doodslag is schering en inslag in de door ons zo verheerlijkte natuur. Het machogebouwen kent geen grenzen, chantagepraktijken van het felbegeerde vrouwtjeswezen vormen herstellen keurig het evenwicht. Territorium driften nemen absurde vormen aan. natuurlijke processen blinken vaak uit door wreedheid.

We dienen ons af te vragen wat daar achter steekt. De wens te overleven lijkt een belangrijke drijfveer. Het beter te hebben dan je buurman, is daarbij een eerste doel. De enige troost is dat het bewustzijn (van ons mensen) daar een verzachtende invloed, een louterende werking op zou kunnen hebben. Het bewustzijn dat dat wat goed is voor het collectief uiteindelijk beter zou kunnen zijn voor ons zelf. Uitgestelde bevrediging, opofferingsbereidheid. Cultuur steekt de natuur de helpende hand toe? Ik sluit het niet uit, de wereld is nog niet tenonder maar er wordt met man en macht aan gewerkt.

Interessant, interessant, allemaal kanttekeningen bij een machtige onderliggende samenhang, die in de negentiende eeuw voor ons onthuld werd door niemand minder dan Charles Darwin. Ik praat over de evolutietheorie. Voor wie naar een wetenschappelijk interpretatie van onze drijfveren op zoek is, is de evolutietheorie het beste uitgangspunt. Een bevrijdend inzicht.

Een zorgvuldig beargumenteerde natuurwetenschappelijke theorie, die aanvankelijk natuurlijk vooral op conventionele zeer gecompliceerde biologische organismen betrekking had, zoals bosanemoontjes, vinken, apen en zelfs mensen. De hele schepping in al zijn overweldigende variëteit en schoonheid viel opeens uiteen in een keurige tijdgeordende set van beelden. Dingen werden even op volgorde gezet. Stapje voor stapje, van simpele eencelligen, microben, schimmels, wormen, enz. enz. tot het verschijnsel mens er op volgde. Verpletterend complex, alleen te duiden als het voorlopige eindproduct van een honderden miljoenen jaren geleden opgang gekomen volstrekt autonoom proces waarvan vele denken dat volstrekt arbitraire en toevallige omstandigheden er herhaaldelijk een beslissende rol in hebben gespeeld. Of is het misschien toch een convergent proces omdat het probleem van te overleven nu eenmaal in hoge mate unieke oplossingen heeft zoals voortplanting (revitalisering door vernieuwing en reproductie; het aging gen), het ontwikkelen van zintuigen, zenuwstelsel, geheugen en bewustzijn en god weet wat er nog meer komt (en ook hij waarschijnlijk niet). Inderdaad de evolutietheorie is een wetenschappelijk theorie die de data aardig beschrijft en zelfs tot op zekere hoogte verklaart maar desalniettemin een theorie waarvan het voorspellend vermogen nul is.

Aanvankelijk een macrobiologische geitenwollensokken wetenschap. Die inmiddels goeddeels is in ingehaald door een microbiologisch zelfs moleculair evenbeeld. De grote rivaliteit en concurrerentie strijd waardoor wij allen gestresst, overspannen en burnt out geraken begint op een buitengewoon elementair en niet mis te verstaan niveau. Dat wordt duidelijk als we zien hoe eencelligen met elkaar omgaan. het resultaat daarvan noemen wij gezondheid. Immers wij zijn niets dan rijk gevarieerd landschap, een planeet waarop doorlopend een gigantische strijd wordt uitgevochten. We zijn een vleesge worden slagveld waarop vernietigingsdrang zich in zijn meest pure vorm tot grote perfectie heeft kunnen ontwikkelen. Natuurlijke selectie in zijn meest perverse manifestaties.

Op zoek naar de oorsprong van rivaliteit komen we dan terecht bij The Selfish Gene (Richard Dawkins). In eerste instantie de ongebreidelde eigenliefde en niet te stuiten neiging om zichzelf te copieren, te dupliceren, te clonen, in de hoop zich zo aan de vergetelheid te ontrukken. Een moleculaire sequentie van

zo'n 4 miljard baseparen, die de blauwdruk van het leven zijn. Een universele code voor het operating system genaamd leven, het grootste boek (of beter de grootste bibliotheek) ooit neergeschreven, waarbij de vijftien delen van "A la recherche du temps perdu", in het niet vallen. DNA is niets anders dan "Le temps retrouve". De informatie van een bescheiden bibliotheek die lineair, op moleculaire schaal neergeschreven slechts enkele meters lang is, maar door de meest vernuftige en efficiënte manier van opvouwen, opgeborgen is in een bolletje met een doorsnee van miljoenste meter, een kopie de celkern van iedere cel die ons lichaam rijk is. Dat is per persoon al een oplage waar de bijbel niet aan kan tippen.

DNA bevat de codering die vertelt hoe de duizenden soorten eiwitten die gezamenlijk het reilen en zeilen van ons lichaam (en onze ziel?) bepalen, gemaakt moeten worden. Eiwitten doen precies wat ze doen moeten, het zijn enerzijds zeer ingenieuze macromoleculen (opgebouwd uit weer duizenden aminozuren) maar in wezen gewoon domme werkpaarden die geen vragen stellen, nooit boos worden en niet anders doen dan zich slaafs aan de wetten van de chemie en uiteindelijk van de fundamentele fysica onderwerpen.

Het zijn helden maar even zo goed de grote helpers van de grote beulen die met recht zeggen "Ich haben es nicht gewusst". Op het niveau van de cellen is de rivaliteit weinig subtiel. Wat de boer niet lust dat vreet ie op. Vreemdelingenhaat is bijna absoluut. Met elke indringer wordt korte metten gemaakt. Het is een strijdtoneel waar de strijdmethoden en technieken in de loop van de evolutie tot een duizelingwekkend niveau zijn geperfectioneerd. Fouten worden gecorrigeerd. Cellen blazen elkaar op verzwelgen elkaar of worden zelfmoordenaars. Het kamikaze gehalte is hoog te noemen. Van de prachtige, subtiele, zo zachtaardige interactievormen als jaloezie en afgunst is op dit niveau niets over. Alles of niets. Wie niet voor me is, is tegen me. Jij of ik. De rivaliteit is absoluut. Zero tolerance. Elke vorm van gedogen is taboe.

Wat zit er dan onder dat DNA, RNA, onder die eiwitten die niet anders zijn dan chemische verbindingen, elk weer opgebouwd uit miljoenen of zelfs miljarden atomen. Levensloze Koolwaterstoffen met nog wat parefenelia erbij. Grondstoffen die rijkelijk voorhanden zijn op onze planeet. Hoewel zoals ik straks zal uitleggen er nog een hele andere evolutie voor nodig was om ieder atoom wat in ieder eiwit wat in ieder etc etc zit, te maken, samen te stellen.

Is een atoom dan niet het kleinste wat er is? Zijn de wisselwerking van de eiwitten, de opbouwende dan wel destructieve interacties van die prachtige eiwitten dan zelf weer de uitkomst van het uitmiddelen van de gedragingen of misdragingen van hordes, volksstammen atomen of wat daar weer onder

zit. Ja.

Wat zijn in godsnaam dan de meest elementaire objecten, entiteiten en hoe werken die elkaar tegen, hoe gaan die met elkaar om. Wat zijn de ultieme wisselwerkingen en interacties in de natuur. De meest elementaire omgangsvormen zagezegd , wiens uiteindelijk optelsom aanleiding geeft tot zoveel verdriet, angst, jaloezie en afgunst??

Hier is de tabel van fundamentele ingrediënten, bedroevend eevoudig. Een handjevol elementaire bouwstenen bij elkaar gehouden door slechts vier fundamentele krachten. De zwaartekracht die de maan in een baan om de aarde houdt, en de aarde in een baan om de zon. Electromagnetische interacties, die atomen bij elkaar houden en waar de hele chemie op gebaseerd is. De sterke kracht die de kernen bij elkaar houdt. En de Zwakke kracht die de drijvende kracht is achter de weinig geliefde kernreactor, maar ook achter het zeer geliefde verschijnsel zonnenschijn.

Laten we tot slot nog eenmaal het gezichtspunt van Darwin nemen. Op een manier die hem niet gegund was maar ons wel. Evolutie in het groot. De natuurlijke evolutie van het leven op aarde is niets dan een kleine schakel in een universele evolutie die met de oerknal begon met de meest elementaire vormen van materie zoals kwarks en electronen en hun interacties: fotonen, gluonen, en gravitonen. En zich door gestaag meer complexe organisatievormen - kernen, atomen, gaswolken, sterrenstelsels- opgewerkt heeft tot gigacomplexe structuren, tot zichzelf replicerende levende organismen, tot menselijk bewustzijn die met zijn ongekend zutbiele reactie op zijn omgeving middels interacties, of beter 'omgangsvormen' zoals jaloezie en afgunst en rivaliteit, die soms pijn doen maar in weze zeer zachtaardig, er ongetwijfeld het beste van maakt..